

Структура процесу навчання грамоти в спеціальних закладах освіти.

Навчання грамоти є фундаментальним процесом, який відкриває двері до пізнання світу через читання і письмо. Це є складним і багатогранним процесом, який вимагає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Процес навчання грамоти спрямований на розвиток мовленнєвих навичок, формування комунікативних здібностей та забезпечення соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. Для дітей з особливими освітніми потребами цей шлях може бути складнішим, але при правильно організованому навчанні цілком досяжним.

Основними ознаками сучасного уроку навчання грамоти є:

- спрямованість на особистість учня (головна мета уроку – розвиток особистості учня у процесі навчання, набуття ним не тільки пізнавального, але й соціального досвіду, формування ключових і предметних компетентностей у процесі опанування різних навчальних предметів);
- співпраця, співтворчість учителя й учнів;
- взаєморозуміння і взаємоповага у процесі спілкування і навчальної діяльності;
- виховання і навчання кожної дитини на основі розвитку її природних здібностей;
- використання педагогом сучасних педагогічних технологій;
- урахування впливу предметного та інформаційного середовищ;
- системний підхід до моделювання уроку;
- варіативність і гнучкість структури уроку;
- оптимізація організаційних форм роботи на уроці.

Отже, сучасний урок навчання грамоти – це форма організації спільної діяльності вчителя й учнів на основі суб'єкт-суб'єктивної та полісуб'єктивної взаємодії, у процесі якої вчитель уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня, набуття ним не лише пізнавального, а й соціального досвіду, формування ключових і предметних компетентностей, виховання моральних якостей дитячої особистості.

Урок як цілісна система, що реалізує освітню, виховну й розвивальну функції навчання, є багатогранним і багатоплановим. Він є частиною навчального курсу, теми і розв'язує конкретні дидактичні завдання на окремо взятому відрізку навчального процесу. Залежно від того, яку дидактичну мету реалізують на уроці й на якому навчальному матеріалі він побудований, розрізняють такі типи уроків читання в період навчання грамоти:

- урок вивчення нового навчального матеріалу;

- урок формування і вдосконалення вмінь і навичок;
- урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок;
- урок узагальнення і систематизації знань;
- урок повторення і корекції знань, умінь і навичок;
- комбінований урок.

З метою підвищення пізнавальної активності першокласників, мотивації їх до навчальної діяльності, формування вмінь вирішувати нестандартні завдання, творчо використовувати знання, уміння і способи діяльності вчитель широко застосовує нестандартні уроки читання: урок-гра, урок-казка, урок-спектакль, урок-інсценізація, урок-конкурс, урок-подорож, урок-проект, інтегрований урок, урок розвитку творчих здібностей тощо. На таких уроках учитель має можливість пропонувати учням широку палітру завдань в ігровій формі, на що орієнтує сучасна програма.

На уроках навчання грамоти вчителеві потрібно урізноманітнювати види діяльності з урахуванням психофізіологічних особливостей першокласників, використовувати на уроці цікавий матеріал, ігрові ситуації, спрямовані на те, щоб зняти напругу, орієнтувати увагу учнів з одного навчального завдання на інше тощо. З огляду на різний рівень дошкільної підготовки першокласників, особливого значення набуває індивідуалізація навчання і диференційований підхід до формування навички читання в букварний період навчання грамоти першокласників.

Процес навчання грамоти проходить у три етапи: добукварний, букварний і післябукварний. На кожному з них реалізують специфічні завдання, застосовують різні технології, методи та форми організації навчальної діяльності учнів.

У *добукварний період* на уроках читання реалізуються важливі навчально-виховні завдання з української мови, які мають підготовчий характер, а саме: формування загальнонавчальних умінь і навичок; розвиток усного мовлення (уміння слухати й розуміти усне мовлення, говорити); формування елементарних аналітико-синтетичних умінь у роботі над зв'язним висловлюванням, реченням, словом, звуками мовлення.

Уроки читання в добукварний період моделюються з урахуванням особливостей уваги шестирічних першокласників – учні цього віку не можуть протягом тривалого часу займатися однією справою і швидко стомлюються. З огляду на обмежені можливості дітей зосереджувати увагу на навчальних об'єктах учитель має частіше змінювати види навчальної роботи, вносити у процес виконання навчальних завдань елементи ігрової діяльності. Водночас пізнавальна діяльність учнів на кожному етапі уроку має спрямовуватися на досягнення його мети і завдань.

Зміст уроків читання в підготовчий період навчання грамоти зумовлений характером поставлених навчально-виховних завдань. Незважаючи на те, що кожен урок добукварного періоду має свою основну тему й мету, до змісту їх вноситься кілька видів робіт, спрямованих на закріплення засвоєного учнями на попередніх уроках.

З огляду на це у підготовчий період використовують уроки таких типів: урок вивчення нового навчального матеріалу; урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Протягом *букварного періоду* на уроках читання першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем. Крім цього, продовжується робота з розвитку усного мовлення. Завдання букварного періоду: забезпечити загальний розвиток учня, його емоційної і почуттєвої сфери; створити передумови для засвоєння способів позначення звуків буквами; формувати початкову навичку читання; виховувати почуття любові до рідного слова, своєї мови, культури, до рідного краю, а також – зберегти і постійно підтримувати бажання вчитися. У букварний період навчання грамоти проводяться такі уроки читання: урок вивчення нового навчального матеріалу; урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань; урок повторення і корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Основне завдання уроків читання у *післябукварний період* – удосконалювати в першокласників навичку читання; відпрацьовувати темп і виразність читання, які безпосередньо залежать від рівня усвідомленості змісту тексту. Одночасно слід продовжувати застосування вправ на звуковий і звуко-буквений аналіз, розширювати роботу з розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів.

Структура уроку *післябукварного періоду* уже нагадує собою урок літературного читання, оскільки, одним із завдань цього періоду – є підготовка учнів до роботи з підручником «Літературне читання».

На цьому етапі навчання проводять уроки таких типів: урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань; урок повторення і корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Тип уроку	Мета уроку	Структура уроку
Урок вивчення нового навчального матеріалу	Свідоме оволодіння учнями новим навчальним матеріалом та новими способами діяльності	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Актуалізація опорних знань. 3. Постановка пізнавального завдання, мотивація

		<p>навчальної діяльності учнів.</p> <p>4. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу, осмислення зв'язків і відношень в об'єктах вивчення.</p> <p>5. Застосування нових знань і вмінь у практичній діяльності.</p> <p>6. Рефлексія</p>
Урок формування і вдосконалення вмінь і навичок	Повторення і закріплення засвоєних раніше знань із застосуванням уже сформованих вмінь і навичок; формування в учнів нових вмінь і навичок, удосконалення і закріплення їх на основі виконання системи вправ	<p>1. Організація учнів до роботи на уроці.</p> <p>2. Актуалізація і корекція опорних знань і практичного досвіду учнів.</p> <p>3. Постановка пізнавального завдання, мотивація учіння учнів.</p> <p>4. Вивчення правил і способів дій (підготовчі вправи).</p> <p>5. Первинне застосування набутих знань (пробні вправи).</p> <p>6. Застосування учнями знань і дій у стандартних умовах для вироблення навичок (тренувальні вправи).</p> <p>7. Творче перенесення знань і навичок у нові чи змінені</p>

		умови для формування вмінь (творчі справи). 8. Рефлексія
Урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок	Реалізація засвоєних знань і вмінь в інтелектуальній або практичній діяльності учнів. Використання цього типу уроку передбачає наявність в учнів певної кількості попередньо засвоєних знань, умінь і навичок, які шляхом послідовного виконання учнями навчальних завдань ведуть до досягнення дидактичної мети	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Відтворення і корекція опорних знань, умінь і навичок, необхідних учням для самостійного виконання практичного завдання. 3. Мотивація навчальної діяльності, усвідомлення учнями практичної значущості знань, умінь і навичок. 4. Осмислення змісту і послідовності застосування практичних дій. 5. Виконання учнями завдань під контролем і з допомогою вчителя. 6. Узагальнення і систематизація учнями результатів своєї роботи. 7. Рефлексія
Урок узагальнення і систематизації знань	Перевірка і встановлення рівня оволодіння учнями способами пізнавальної діяльності; повторення,	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Постановка пізнавального завдання, мотивація учіння учнів.

	корекція і більш глибоке осмислення навчального матеріалу; систематизація знань, приведення їх у цілісну систему	3. Систематизація й узагальнення засвоєних знань, умінь і навичок. 4. Рефлексія
Уроки повторення, корекції, узагальнення і систематизації знань і вмінь	Повторення й узагальнення здобутих на попередніх уроках знань і вмінь, приведення їх у систему, корекція знань і вмінь учнів з метою усунення помічених прогалин	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Постановка пізнавального завдання, мотивація навчальної діяльності учнів. 3. Відтворення і корекція опорних знань, перевірка уміння застосовувати їх у практичній діяльності. 4. Повторення знань і вмінь учнів шляхом застосування їх у стандартних і в змінених (нестандартних) умовах. 5. Узагальнення і систематизація понять, засвоєння системи знань і застосування їх для пояснення нових фактів і виконання практичних завдань. 6. Рефлексія
Комбінований урок	Комбінований урок як поєднання структурних елементів уроків різних	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Перевірка раніше

	типів передбачає досягнення двох або більше дидактичних цілей	засвоєних знань. 3. Постановка пізнавального завдання, мотивація навчальної діяльності учнів. 4. Засвоєння нових знань, умінь і навичок. 5. Закріплення знань, умінь і способів діяльності, застосування їх у різних ситуаціях. 6. Рефлексія
--	---	--

Основні принципи навчання грамоти:

- Індивідуальний підхід. Врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її рівня розвитку, інтересів та потреб.

- Системність і послідовність. Навчання повинно бути систематичним і послідовним, з поступовим ускладненням завдань.
- Комплексність. Використання різних методів і прийомів навчання, що сприяють всебічному розвитку дитини.
- Активність і самостійність. Стимулювання активної участі дітей у навчальному процесі, розвиток їх самостійності.

Процес навчання грамоти в спеціальних закладах освіти можна умовно поділити на кілька етапів:

1. Підготовчий етап:

- Діагностика рівня розвитку дитини: оцінка слухового та зорового сприйняття, мовленнєвих навичок, загальних когнітивних функцій.
- Формування мотивації до навчання: створення позитивного емоційного фону, використання цікавих матеріалів та ігор.
- Розвиток фонематичного слуху, фонетичної сторони мовлення, лексичного запасу.

2. Букварний період:

- Ознайомлення з буквами та їх звуковим значенням.
- Складання простих складів та слів.
- Читання коротких текстів за складами та цілими словами.
- Розвиток навичок звукового аналізу і синтезу.

3. Післябукварний період:

- Удосконалення навичок читання: збільшення швидкості, виразності, розуміння прочитаного.
- Розвиток навичок усного мовлення: складання розповідей, переказування текстів.
- Навчання письма: формування графічних навичок, написання слів і речень.

Методи і прийоми навчання грамоти:

- Використання ігор для розвитку мовленнєвих навичок, формування позитивного ставлення до навчання (використання дидактичних ігор, драматизацій, що сприяють залученню дітей до навчання).
- Використання наочних посібників, карток, малюнків для кращого засвоєння матеріалу (використання картинок, предметів, моделей для візуалізації звуків, букв, слів).
- Виконання вправ, завдань, практичних робіт для закріплення навичок (виконання вправ на звуковий аналіз і синтез, складання слів, речень, текстів).
- Бесіди, розповіді, пояснення для розвитку мовленнєвих навичок (складання оповідань і розповідей за сюжетними малюнками).

- Використання сучасних технологій (комп'ютерні програми, інтерактивні дошки, мультимедійні матеріали).

Нижче наведені деякі приклади вправ і завдань:

- Для дітей з порушеннями слуху. Використання вібраційних пристроїв, візуальних підказок, артикуляційної гімнастики.
- Для дітей з порушеннями зору. Використання тактильних табличок, збільшувальних приладів, аудіокниг.
- Для дітей з порушеннями мовлення. Артикуляційна гімнастика, логопедичні ігри, використання мнемотехнік.
- Для дітей з розумовими відхиленнями. Прості, конкретні завдання, використання наочності, повторення.
- Для дітей з аутизмом. Використання візуальних розкладів, соціальних історій, ігор зі спеціальними правилами.

Звичайно, що вчитель-логопед займає важливу роль у процесі навчання грамоти. Вчитель-логопед проводить комплексну діагностику мовленнєвого розвитку дитини, визначає її сильні та слабкі сторони, а також специфічні потреби. На основі результатів діагностики логопед розробляє індивідуальні плани навчання, які враховують особливості кожної дитини. Вчитель-логопед обирає найбільш ефективні методи і прийоми навчання, які сприяють розвитку мовленнєвих навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Логопед організовує навчальний процес таким чином, щоб діти активно брали участь у заняттях, розвивали свої комунікативні здібності та навички самостійності. Логопед проводить індивідуальні та групові корекційні заняття, спрямовані на усунення мовленнєвих порушень та розвиток навичок читання і письма. Логопед працює над корекцією звуковимови, розвитком фонематичного слуху, збагаченням словникового запасу та формуванням граматичних навичок. Також логопед надає консультації батькам щодо особливостей мовленнєвого розвитку їхньої дитини, методів і прийомів навчання грамоти. Вчитель-логопед залучає батьків до навчального процесу, надає їм рекомендації щодо виконання домашніх завдань та розвитку мовленнєвих навичок у домашніх умовах. Логопед постійно підвищує свою кваліфікацію, бере участь у семінарах, тренінгах та конференціях, де обговорюються новітні методи і підходи до навчання грамоти. Вчитель-логопед обмінюється досвідом з колегами, бере участь у професійних спільнотах, де обговорюються актуальні питання логопедії та навчання грамоти.

Можна зробити висновок, що вчитель-логопед відіграє ключову роль у процесі навчання грамоти дітей з особливими освітніми потребами. Його професійна діяльність спрямована на діагностику, планування, організацію навчального процесу, проведення корекційної роботи та співпрацю з батьками. Важливою

складовою успішної роботи логопеда є постійне підвищення кваліфікації та обмін досвідом з колегами.